

UPORI SLOVENSKEGA VOJAŠTVA V AVSTRO-OGRSKI ARMADI*

Zunanjepolitični in vojaški položaj centralnih sil, to je Nemčije in habsburške monarhije, spomladi 1918, v času vojaških uporov v avstro-ogrski vojski, sam po sebi še nikakor ni kazal na to, da se bliža poraz in da bo habsburška monarhija razpadla. Lloyd George in Wilson sta 5. oziroma 8. januarja 1918 še podala izjavi, iz katerih je razvidno, da ne mislita na razbitje habsburške monarhije in da osvoboditev Čehov in Slovakov, Slovencev in Hrvatov ni vojni cilj antante in ZDA. Wilson je govoril o avtonomiji. Tudi Italija ni izjavljala, da je njen vojni cilj razpad Avstro-Ogrske. Morala srbske radikalne stranke s Pašićem je v tem času padla na najnižjo stopnjo. Pašić je naročil srbskim diplomatskim zastopnikom v Londonu, Washingtonu in v Parizu, naj sicer samo osebno in ne v imenu srbske vlade, izjavijo, da mra bosensko in hercegovsko ljudstvo dobiti pravico, da se izjavi o svoji bodoči usodi. Pašiču je šlo le še za BiH.¹ Prav pozimi 1917/1918 in v pomladnih mesecih 1918 je bil vojaški položaj centralnih sil na evropskih bojiščih kar najugodnejši: konec oktobra 1917 so doživeli Italijani pri Kobaridu strašen poraz in so bili vrženi na Piavo. Najštevilnejša vojska antantnih sil, ruska vojska, je bila z oktobrsko revolucijo izločena iz boja. Romunija je še spomladi 1918 imela za umestno, da zaprosi za mir, ki je bil nato 7. maja 1918 v Bukarešti tudi podpisan. Če bi bil poraz centralnih sil tako nedvomno blizu, bi tega Romunija gotovo ne storila, saj je imela pozneje na pariški mirovni konferenci zaradi sklenitve tega miru le težave. Jugovzhodna fronta je bila pri Solunu, a tudi na zahodni fronti je bila vojska centralnih sil še globoko na ozemlju Belgije in Francije. Če bi bil sklenjen mir spomladi 1918, bi habsburška monarhija, kolikor gre za antantne vojne cilje, ne razpadla.

Toda do mirovnih pogajanj ni prišlo, gospodarska vojna pa je bila v tem času za centralni sili že izgubljena. Antantna pomorska blokada npr. je kljub zaostreni nemški podmorniški vojni dosegla svoj namen, upi na pogodbo centralnih sil z ukrajinsko Rado 9. februarja 1918, da bi Ukrajina dobavila velike količine žita, so se izkazali za prazne.² Splošno pomanjkanje je bilo vedno večje, oskrba vojske čedalje slabša. Dekret o miru, sprejet na seji vseruskega sovjetskega kongresa 8. novembra 1917

* (Predavanje na zborovanju zgodovinarjev v Novi Gorici, 11. sept. 1968.)

¹ Prim.: Dr. Ante Mandić, Fragmenti za historiju ujedinjenja, Zagreb, 1956, 65.

² Prim. npr.: Graf Polzer Hoditz, Kaiser Karl, Wien, 1929, 529—531.

(po našem koledarju) je imel s sledečimi mirovnimi pogajanjmi med Sovjetsko zvezo in centralnimi silami ter Turčijo in Bolgarijo, ob javnem obravnavanju vprašanj, ki so bila predmet pogajanj, velik mednarodni vpliv, posebej še na ljudske množice habsburške monarhije. Nemško-avstrijska socialna demokracija pa tudi jugoslovanska socialdemokratska stranka, ki je praktično obsegala pretežno slovenske delavce, sta se zaktivizirali predvsem ob vprašanju miru. »Naprej«, 13. novembra 1917, je napisal: »Diktatura proletariata v Petersburgu se je uresničila. In program, ki ga razglša nova vlada, bo našel ugoden odmev... V Rusiji gre tudi za nas. Predvsem za mir.« Nemško-avstrijski in jugoslovanski socialdemokrati so organizirali številne shode, na katerih so zahtevali sklenitev miru in izražali simpatije z rusko revolucijo. Zahteva po sklenitvi miru pa je bila pri nemško-avstrijski in jugoslovanski socialni demokraciji porojena tudi iz strahu za obstoj habsburške monarhije oziroma življenjske skupnosti narodov na ozemlju Podonavja. Oni so zahtevali mir zato, da bi življenjska skupnost teh narodov ne prišla v nevarnost, da bi bila ohranjena in ne zato, da bi slabili bojno silo avstro-ogrske vojske, čeprav je bil dejanski učinek tudi ta. Korak naprej je pomenilo to mirovno gibanje le zaradi tega, ker je bilo prva leta stališče nemško-avstrijske socialne demokracije izrazito social-patriotsko. Stranka je bila za obrambno vojno, zlasti proti reakcionarni caristični Rusiji, kakor so govorili.³ Značilno pa je, da se v sprejetih resolucijah teh od socialnih demokratov organiziranih mirovnih shodov še ne pojavi zahteva po uveljavitvi načela pravice do narodne samoodločbe. V velikem štrajku dunajskega, nemško-avstrijskega delavstva sredi januarja 1918, je bila postavljena med drugim tudi politična zahteva, da se prizna nepotvorbena pravica samoodločbe narodov. Toda izražena je bila ta zahteva v zvezi z brestlitovskimi mirovnimi pogajanjmi in se je očitvidno nanašala le na narode, ki so bili prizadeti s temi pogajanjmi, ne pa kot splošno priznано načelo, ki naj velja tudi za narode habsburške monarhije. Desničarsko krilo nemško-avstrijske socialdemokratske stranke sicer raznih struj⁴ pa je bilo premočno vodilno prav do oktobra 1918, vplivalo je pomirjevalno in delalo na čimprejšnji konec štrajka, za načelo pravice do narodne samoodločbe pa ni imelo razumevanja. V tem pogledu je socialdemokratsko vodstvo obvladovala Rennerjeva doktrina. Levo krilo, najprvo pod vodstvom Friedricha Adlerja, od septembra 1917 dalje pa pod vodstvom Ottona Bauerja, se je uveljavilo šele oktobra 1918.

Mislím, da je zgodovinsko upravičeno navezati na štrajkovno gibanje nemško-avstrijskega delavstva v januarju 1918 neposredno opis kotorskega upora mornarjev od 1. do 3. februarja 1918. Tako predvsem avstrijski publicisti, zgodovinarji. Bruno Frei npr. pravi: »Je vendar historično dejstvo, da je bil upor v Kotoru ne samo po tem, da je bil sprožen po velikem januarskem štrajku, temveč tudi po svojem namenu identičen

³ Prim.: Otto Bauer, Die österreichische Revolution. Wien, 1923, 53 in 55, odslej: Bauer, str....

⁴ Prim.: Rudolf Golouh, Socialistične stranke in vojna. Zgodovinski arhiv, Tom V, 334—336.

z njim, čeprav je pri mornarjih v Kotoru, za razliko z dunajskimi delavci, imelo nacionalno vprašanje večji pomen.⁵ V bistvu isto trdijo drugi avstrijski pisci, tudi Plaschka v svoji knjigi Cattaro-Prag (Graz—Köln, 1963, str. 17), čeprav je njegova knjiga izrečno napisana le z namenom kar največje faktografske točnosti. Avstrijski socialist Manfred Schleuch je še v februarški številki 1968 socialistične revije Die Zukunft, torej za 50-letnico, napisal v članku Die roten Matrosen von Cattaro: »Upor rdečih mornarjev v Kotoru je bil najbolj presenetljiv in mogočen zaključek velikega štrajkovnega gibanja za mir, ki je sredi januarja 1918 izšlo iz Dunajskega Novega mesta.«

Potrebno je govoriti o kotorskem uporu, preden preidemo k opisu uporov slovenskega vojaštva, zaradi tega, ker morem le na ta način dobro opravičiti trditev, ki sem jo postavil na simpoziju ob 50. obletnici oktobrske revolucije, da je namreč z neko dobro utemeljitvijo mogoče razvrstiti upore vojaštva v avstro-ogrske vojske leta 1918 v 3 skupine: v upor v Kotoru v začetku februarja, v vrsto uporov maja in junija in v upore konec oktobra.

Jugoslovanski zgodovinarji so se začeli bolj sistematično in obširno ukvarjati s kotorskim uporom šele po 2. svetovni vojni. Največ sta pisala dr. Ferdo Čulinović in Bernard Stulli. Čulinović avstrijsko štrajkovno gibanje v januarju 1918 sicer omenja, ne vidi oziroma ne ugotavlja pa nobene zveze tega štrajkovnega gibanja s kotorskim uporom mornarjev. Zanj se to štrajkovno gibanje izraža le še v štrajku puljskih arzenalskih delavcev »početkom (U.!!?) 1918«.⁶ Stulli sicer pravi: Oktobar i velike januarske revolucionarne akcije masa u monarhiji našle i morale su naći i u Boki svoj živ i dinamičan odjek⁷ na drugem mestu pa pravi tudi, da je bil kotorski upor akcija, ki ni bila niti organizacijsko niti časovno povezana z glavnim revolucionarnim valom v monarhiji od 14. do 25. januarja 1918. O organizacijski povezanosti sicer res ni mogoče govoriti, časovne povezanosti pa ni mogoče zanikati samo zaradi tistih 6 dni med koncem prvega vala štrajkovnega gibanja 25. januarja do začetka kotorskega upora 1. februarja. Tudi sicer je še veliko spornega med različnimi opisi kotorskega upora, kljub temu, da je o kotorskem uporu izmed vseh uporov vojaštva avstro-ogrske vojske razmeroma največ napisanega. Čulinović npr. pripoveduje o razmeroma dobri pripravljenosti upora v Kotoru, v direktni zvezi z oktobrsko revolucijo brez kakršnih transmissijskih gibanj, dočim govori Stulli o »stihijski, izolirani in zakasneli akciji«. Med najbolj zanimive, a načelno dovolj važne spornosti spada npr. še prepir o simboličnem pomenu zastav, ki so jih uporni mornarji izobesili, to je: rdeče in bele zastave ter zastave vojne mornarice. Pisci se prepirajo, ali je imeti upor v Kotoru le za mirovno demonstracijo ali za upor v pravem pomenu te besede. Zanimivo je npr. tudi, da Stulli trdi, da je na začetek

⁵ Bruno Frei, Die roten Matrosen in Cattaro, Wien, 1963, 20; Odslej: Frei, str. ...

⁶ Ferdo Čulinović, 1918 na Jadranu, Zagreb, 1951, 14 in Odjeci oktobra, Zagreb 1957, 67.

⁷ Bernard Stulli, Ustanak mornara u Boki Kotorskoj, Split 1959, 120.

upora 1. februarja, nekaj minut po 12. uri, godba na St. Georgu zaigrala marseljezo, Fleischhacker v svojem osebno pričevalnem romanu *Upor v Kotoru* pa ditirambično opisuje mogočen, pretresljiv vtis internacionalne, ki je za začetek upora zadonela s krova St. Georga (str. 191 slovenskega prevoda) in še več drugih bolj ali manj važnih nasprotij.

Upor v Kotoru je potekal v stilu delavskega štrajka iz januarja 1918: ustavitev dela, mornarski komite (štrajkovni odbor), lista zahtev, pogajanja z oblastmi. Pričakujejo, da se bo kontraadmiral Aleksander Hansa pogajal z mornarskim komitejem ali da bo kot nekaj posrednik izročil zahteve dunajski vladi. Pričakujejo, da jih bo socialdemokratska stranka podprla, iščejo zveze z njo. Poglavitna vodilna osebnost kotorskega upora, František Raš, sicer Čeh, je bil nemško-avstrijski socialdemokratski centralist. Nacionalistične poudarke nacionalno zelo mešanih mornarjev (34,1 % Hrvatov, Srbov in Slovencev, 20,4 % Madžarov, 16,3 % Nemcev, 14,4 % Italijanov, 11 % Čehov in Slovakov, 3,8 % Poljakov, Rusinov in Romunov; med 392 obtoženci je bilo 167 Hrvatov, Srbov in Slovencev, 81 Italijanov, 50 Čehov, 45 Nemcev, 32 Madžarov in nekaj Poljakov, Rusinov in Romunov⁸) je zavračal. Na listi zahtev kot peta omenjena zahteva po narodni samoodločbi očitno že po interpretaciji iz konteksta drugih zahtev ni mišljena kot pravica narodne samoodločbe do odcepitve. Če bi npr. italijanska vojna mornarica napadla, bi se bilo treba spustiti z njo v boj, tako govori Raš, čisto po Rennerjevi doktrini, da se mora v času imperialistične vojne proletarijat postaviti na stran imperializma svoje države, da ne bo zaslužjen po tujem imperializmu.⁹ Tudi sicer je potekal kotorski upor zelo v duhu avstromarksizma: radikalizem v besedah, polovičarstvo v dejanju. Vprašanje je seveda tudi, ali bi z močmi, s katerimi so razpolagali, kotorski uporniki mogli izpolnitev svojih zahtev sploh izsiliti. Kotorski uporniki dejansko niso obvladali niti kraja svojega upora: pristanišča s trdnjavo in mestom. Obvladali so le nekaj ladij, kar pa je npr. z vidika upora na kopnem toliko, kakor da so obvladali nekaj vojašnic, ubikacij. Najradikalnejši in najkonsekventnejši je bil jugoslovanski nacionalno-revolucionarni koncept praporščaka Antona Sesana, seveda z vso problematiko tega koncepta ne samo s stališča marksizma, posebej marksistov tedanje socialne demokracije. Sesan je bil za pobeg uporniških ladij v tabor antante, čemur pa je František Raš kot nemško-avstrijski socialdemokrat moral nasprotovati ter tako dočakati vse, kar je sledilo.

Kakor tudi pa je pravilno videti v kotorskem uporu na vojaštvo preneseno štrajkovno gibanje januarja 1918, je zgrešeno, ko npr. Bruno Frei dalje pravi: »Neposredno po velikem štrajku je v mnogih armadnih enotah prišlo do odpovedi pokorščine. V Judenburgu so se uprle slovenske, v Pečuhu srbske, v Rumburku češke, v Budimpešti ogrske čete. Veriga vojaških uporov se do razpada ni več pretrgala.«¹⁰ Prvič ni res, da

⁸ R. G. Plaschka, Cattaro—Prag, Graz—Köln, 1963, 16 in 189 pod črto.

⁹ Bauer, 55; F. X. Fleischhacker, *Upor v Kotoru* (slovenski prevod Mimi Malenškove), Ljubljana, 1968, 227—228.

¹⁰ Frei, 30.

je prišlo do novih uporov neposredno po velikem štrajku, saj so se novi upori začeli šele maja meseca, in ni res, da se veriga uporov ni več pretrgala. Permanentno je bilo razpoloženje nezadovoljnosti in vojne naveličanosti, stanje pomanjkanja, permanentna pa ni bila uporniška dejavnost. Tudi Bauer govori o neposrednem vplivu januarskih štrajkov na upore vojaštva v maju in juniju. Ne Frei in ne Bauer pa ne omenjata, da se vojaštvo nemško-avstrijskih polkov ni upiralo, kakor to zelo izrazito ugotavljata Julius Deutsch, 1. vojni minister v 1. avstrijski republiki in gen. Glaise Horstenau.¹¹ In vendar bi bilo pričakovati, da bi se uprlo predvsem to vojaštvo, ker prav med njimi je bilo največ nemško-avstrijskih socialdemokratov, nosilcev štrajkovnega gibanja v januarju 1918. Že v tej relaciji je razvidno, da gre za drugo vrsto uporov, ki jih nosijo še druge silnice, da zävzema nacionalna nezadovoljnost prevladujočo, najmočnejšo komponento. Ti upori šele so fanal za razpad Avstro-Ogrske in ne kotorski upor, kakor to postavlja npr. tudi avstrijski zgodovinar Pläschka, ki označuje kotorski upor kot fanal, ki napoveduje razpad habsburške monarhije, 28. oktober 1918, dan razglasitve češkoslovaške samostojnosti v Pragi, pa kot sklepni dogodek razvoja, ki se je začel s kotorskim uporom. V kotorskem uporu je bil razdorni element nacionalne nezadovoljnosti še slaboten, gotovo je, da ni bil prevladujoč. Iz tega se vidi, koliko nejasnosti in površnosti je še v obravnavanju vseh teh uporov, vse te dobe. Drugo vrsto nejasnosti moremo ugotoviti pri Čulinoviću, ki v svoji knjigi Odjeci oktobra vojaških uporov v zaledju Avstro-Ogrske v maju in juniju 1918 sploh ne omenja, tudi največjih ne. Zakaj ne? Morda zaradi tega, ker se mu ob kotorskem uporu zde vsi drugi upori nevažni, nepomembni, kar bi bilo zmotno. Mogoče si je misliti še kaj drugega, a o tem v tej zvezi ne bi govoril.

Upori vojaštva avstro-ogrske vojske v zaledju Avstro-Ogrske, na kadrskih sedežih raznih nenemških in nemadžarskih vojaških formacij v maju in juniju 1918 so upori, ki se bistveno razlikujejo od kotorskega upora. V njih sodelujejo skupine vojaštva s posebnimi izkušnjami, povrnjenci iz ruskega ujetništva in v teh uporih šele prihaja do močnega izraza tisti razdorni element, ki je povzročil razpad Avstro-Ogrske, element nacionalne nezadovoljnosti in upornosti. V teh mesecih je prišlo do vojaških uporov le tam, kjer je bilo razpoloženje nezadovoljnosti zaradi pomanjkanja in vojne naveličanosti cepljeno še z nacionalno nezadovoljnostjo. V idejnem pogledu je bila ta nacionalna nezadovoljnost podžigana z razglašanjem načela pravice do narodne samoodločbe, kar ima svoj izvor na eni strani v pojmovanju aneksije v dekretu o miru z dne 8. novembra in v deklaraciji o pravicah narodov Rusije z dne 15. novembra 1918, na drugi strani pa v 14. in nadaljnjih Wilsonovih točkah. Na Slovenskem je v pomladnih mesecih 1918 prav ob jugoslovanskem gibanju in ob vprašanju narodne samoodločbe prišlo do spora med starimi

¹¹ Prim.: Julius Deutsch, Die Geschichte der deutsch-österreichischen Arbeiterbewegung, Skizze, Wien, 1922, 50 in Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung, Wien 1947, 67; Glaise Horstenau, Die Katastrophe, Zürich—Leipzig—Wien, 1929, 249—250.

in mladimi socialdemokrati. Ti so bili za realnejši, bolj živ odnos do jugoslovanskega gibanja in za revolucionarnejši poudarek načela pravice do narodne samoodločbe. Z marcem so začeli mladi socialdemokrati izdajati svojo revijo Demokracijo. 3. marca 1918 je prišlo do zagrebške izjave starčevičevcev in disidentov koalicije ob navzočnosti Korošca, Izidorja Cankarja in Kramerja. Na številnih, velikih shodih je slovensko ljudstvo v teh mesecih, res da sicer pod vodstvom buržoazije, zahtevalo, sklicujoč se na načelo pravice samoodločbe, ustanovitev svoje države v družbi s Hrvati in Srbi. O resolucijah, sprejetih na shodih v Št. Petru na Krasu (danes Pivka) 10. marca in v Žalcu 17. marca 1918 moremo reči, da so že revolucionarne. Resolucija shoda v Št. Petru na Krasu se glasi: »Na javnem ljudskem shodu v Št. Petru na Krasu, dne 10. marca zbrani zborovalci, stoječi na stališču narodnega jedinstva ter naslanjajoči se na načelo narodne samoodločbe, zahtevamo svojo narodno, neodvisno, na demokratičnih načelih urejeno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. — Zato pozdravljamo in odobravamo složno delovanje naših poslancev v Jugoslovanskem klubu... — Smešen se nam zdi vsak krparski poskus, ki hoče sedanjo, na dualizmu slonečo ustavo po deželah revidirati in popravljati. — Zahtevamo skorajšnji splošni mir, pri katerem naj pride do veljave načelo samoodločbe narodov brez vsake potvorbe. Tak mir pa je mogoče skleniti le dogovorno med narodi in ne diplomati. Naš jugoslovanski narod v zaledju in strelskih jarkih pričakuje od svetovne vojne ujedinjenje in svobodo.«¹² V Žalcu so govorili Korošec, Ravnihar, Hrvat Peršić in Srb Budisavljević. Zborovalci so sprejeli sledečo resolucijo: »Na narodnem taboru v Žalcu, dne 17. marca 1918 zbrani tisoči Slovencev in Slovenk, radostno pozdravljajoč v svoji sredi zastopnike hrvatskega in srbskega dela našega naroda, izrekajo svoje prepričanje, da je življenje tega naroda zagotovljeno le v ujedinjenju Slovencev, Hrvatov in Srbov v lastni državi. Pozdravljamo vzorno, z jugoslovansko deklaracijo 30. maja započeto delo Jugoslovanskega kluba ter odločno poudarjamo samoodločbo naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki hoče na svojem narodnem ozemlju tvoriti samostojno državo. — 1. Zahtevamo, da se takoj prično pogajanja za splošen mir, ki more biti trajen in pravičen le na podlagi ideje narodne samoodločbe. (predlagal g. Šuštarč). — 2. Odklanjamo vse neresne poskuse avstrijske vlade z malenkostnimi spremembami sedanje ustave rešiti jugoslovansko vprašanje kot notranjo zadevo avstrijske državne polovice. Poravnava med narodi je mogoča le v medsebojnem priznanju pravice samoodločbe in narodne državnosti (predlagal g. A. Turnšek). — 3. Izrekamo popolno zaupanje Jugoslovanskemu klubu in njega načelniku dr. Antonu Korošcu, zagotavljajoč ga, da ima v svoji borbi za jugoslovansko ujedinjenje za seboj ves narod (predlagal F. Širca).«¹³ Konec te resolucije je zaplenjen. Jugoslovansko gibanje na Slovenskem, to

¹² Slovenski Narod (SN), 11. marca 1918.

¹³ SN, 18. marca 1918; podčrtana mesta tudi v SN.

je v prvi vrsti gibanje za osvoboditev izpod nemškega gospostva, v tem času v celoti še ni bilo na ravni teh resolucij. Kakor vedno v takih gibanjih so struje, ki gredo naprej hitreje kakor druge. Nikjer na slovan-skem jugu habsburške monarhije pa ni zavzelo jugoslovansko gibanje take širine in silovitosti kakor na Slovenskem. Avstrijski vojaki, ki so bili v ruskem ujetništvu, so se po prekinitvi premirja 18. februarja z na-predovanjem nemške in avstro-ogrske vojske avtomatično, po sklenitvi brest-litovskega miru pa po določitih te mirovne pogodbe vračali domov v vedno večjem številu. Vsak povrnjenec je imel potem, ko je šel skozi očiščevalni proces, pravico do 4-tedenskega dopusta. Na tem dopustu so se, če že ne prej, seznanili z jugoslovanskim gibanjem in se navzeli njegovega duha.

Nimamo še razprave, ne v našem ne v kakem tujem jeziku, ki bi zadovoljivo pojasnila, odkod pojav, da je bilo prav v mesecu maju toliko vojaških uporov. Pisec monografije *Die Meuterei in Judenburg im Mai 1918* Dr. Johann Andritsch pravi: »Komaj je mogoče domnevati, da so izbruhnili upori na med seboj tako oddaljenih krajih, časovno pa tako naglo drug za drugim, brez medsebojne zveze.«¹⁴ Postavlja tezo, da naj bi bili ti upori samo od socialističnih in boljševiških agitatorjev organi-ziran povod za splošno revolucijo. Pristavlja pa, da bi bilo treba to še bolj natančno raziskati. Ta teza je po mojem mnenju sicer nevzdržna — že to: avstrijska socialdemokracija maja 1918. pa revolucija! — pojav pa je res značilen in bi bilo treba najti neko zadovoljivo pojasnilo. Gre menda res predvsem za neko, čeprav predvsem na slovansko vojaštvo omejeno, tu pa zelo splošno pričakovanje neposrednega konca vojne z razpadom habsburške monarhije. Treba da je le udariti. Težko si je misliti, da bi razumni ljudje sicer tvegali taka dejanja. Vedeli so, kaj je vojaška disciplina in kaj je vojaški kazenski zakon, kaj jih čaka, če se v svojih pričakovanih motijo.

Kaj so vnesli v razpoloženje tistega časa povrnjenci iz ruskega ujet-ništva, o tem je treba govoriti bolj jasno in natančno, kakor smo govorili na simpoziju ob 50-letnici oktobrske revolucije. Povečini so bili to ljudje, ki so želeli predvsem domov, v upanju, da je s tem zanje konec vojne. Ponekod so jim v Rusiji pripovedovali tudi, da jih menda po nekem mednarodnem pravu na fronto sploh ne smejo več poslati. Češki zgodo-vinar Pichlik, ki je upore, ki so se jih udeležili povrnjenci iz ruskega ujetništva, najbolj temeljito raziskoval, pravi: »Spomladi 1918. leta je le težko mogoče razločevati tisto, kar je bilo v odporu moštva 'nadaljevanje' razvoja, ki se je začel že pred prihodom bivših ujetnikov, od tega, kar je prinesel prihod povrnjencev h kvantitativni rasti odpora.«¹⁵ Res je, da so bili povrnjenci zaradi uvrščanja v maršformacije huje prizadeti, kakor vojaki, ki so bili ves čas doma, v vojski države, katere državljani so bili. Ti so bili vajeni krogotoka zahajanja na fronto, vračanja h kadrom kot

¹⁴ Dr. Johann Andritsch, *Die Meuterei in Judenburg im Mai 1918*, Judenburg, 1968; odslej le: Andritsch, str. ...

¹⁵ Karel Pichlik, *Iz ruskega ujetništva v boj proti vojni* (prevod Božene Orožnove iz češčine), Ljubljana, 1968, 29; odslej le: Pichlik, str. ...

rekonvalescenti, zopetnega uvrščanja v maršformacije itd. Povrnjenci so se umljivo prav ob uvrstitvi v maršformacijo močno razburili. Toda ali je bil res že to razlog za njihovo odločitev, da se uprejo? Mislim, da je tudi pri povrnjencih zadnji sunek v upor prišel iz nacionalnega nezadovoljstva, ker bi sicer imeli upore tudi pri nemško-avstrijskih polkih, med katerimi je bilo tudi mnogo povrnjencev. Pri tem tudi ne smemo zagrešiti napake, da bi gledali v povrnjencih samo priče vsega tega, kar se je dogajalo v Rusiji, revolucionarno in po dekretih o miru in zemlji ali da bi reducirali vzročno zvezo njihove upornosti na doživetje, kako je treba napraviti konec vojni. Njihovo doživetje v Rusiji, vsaj nekaterih, je bilo neizogibno tudi doživetje učinkovanja deklaracije 15. novembra 1917 o pravicah narodov Rusije, o narodni samoodločbi, npr. v Ukrajini. Nekateri so gotovo že ob formiranju jugoslovanskih dobrovoljskih formacij v Rusiji slišali o boju jugoslovanskih narodov proti habsburški monarhiji, za svobodo. Domov pa so se vračali prav v mesecih, ko je bilo jugoslovansko gibanje po Sloveniji najbolj viharo.

To so glavni, stvarni razlogi, zaradi katerih uvrščam vojaške upore v maju in juniju 1918 v posebno skupino, ki se po svojih gibalnih silnicah in ciljih bistveno razlikuje od kotorskega upora. Vsem tem uporom skupen je protest proti imperialistični vojni, toda z ustreznim uporniškim dejanjem in v pričakovanju, da pomeni mir tudi nacionalno svobodo, konec habsburške monarhije.

Ves način, stil vojaških uporov v maju in juniju 1918 je drugačen kakor stil kotorskega upora. V Kotoru lista političnih in upravnoreformnih zahtev, pogajanja, zahteva po sklenitvi miru, ki naj ga sklene demokratska vlada habsburške monarhije. Vojaški upori v maju in juniju 1918 so naravnani naravnost na konec, na konec vojne, konec monarhije, konec avstro-ogrske države. Tem upornikom ne pride niti na misel, da bi sestavljali listo kakšnih reformnih političnih in upravnih zahtev, da bi se pogajali, njihova miselnost je preprosta: ne gremo na fronto, konec vojne, gremo domov, upor. Njihova vizija je mir, svoboda v svoji nacionalni domovini. To je cilj vsaj največjih uporov: judenburškega, rumburškega in tudi pečuskega.

Vsi ti upori so bili v krvi zadušeni. Občutek teh upornikov, da je položaj v Avstro-Ogrski tak, da je treba samo udariti in se bo vse razsulo, je bil zmoten. Avstrijski državni aparat je bil dovolj močan, da se je nad uporniki maščeval. Svojo moč je črpal iz v teh mesecih še ugodnega položaja na bojišču, iz slepega zmagoslavja, ki je obvladalo zlasti nemško vrhovno poveljstvo Hindenburg-Ludendorff-Hoffmann, na katere je v tem času prešlo tudi politično vodstvo. Kaznovanje je bilo tako krvavo, da so po juniju upori take silovitosti, kakor so bili upor slovenskega vojaštva v Judenburgu, češkega v Rumburku, srbskega v Pečuhu, slovaškega v Kragujevcu, vsi v časovnem razponu treh tednov, popolnoma prenehali. V mesecih do oktobra je še nekaj primerov, izrazov nezadovoljstva, največkrat v obliki zahteve po dopustu kot pogoju za odhod na fronto, posebno pri poljskih vojakih, toda večjih uporov ni bilo več. Zelo napačna

je trditev Bruna Freia, da se veriga uporov v vojski po kotorskem uporu ni več pretrgala. Pretrgala se je prvič že pri kotorskem uporu. Nove silnice so se vključile v razvoj, v sicer permanentno razpoloženje nezadovoljnosti zaradi pomanjkanja in vojne naveličanosti. Le po teh novih silnicah je prišlo do novih uporov. Po zadužitvi teh uporov so šele porazi na bojiščih privedli v zadnjih dneh oktobra do uporov frontnih polkov in s tem do razpada. Upori maja in junija 1918 so bili sami upori kadrskega vojaštva, torej izraz razpoloženja zaledja, ki pa začuda še ni tako daleč vplivalo na frontne polke, da bi se začeli upirati tudi ti. V Rusiji so se frontni polki upirali direktno pod vplivom zaledja in ne zaradi porazov na bojiščih. Mislim, da je zelo splošna predstava o habsburški monarhiji, da v letu 1918 brez odpora samo še razpada, napačna. Prav vojska s svojo posebno vzgojo in disciplino, pod vodstvom nemškega in madžarskega častniškega zbora, je prav do konca med njenimi najmočnejšimi ohranjujočimi silami. Nacionalna silnica je razkrajala in vzdrževala, razkrajala po nenemških in nemadžarskih polkih, a ohranjala po nemških in madžarskih polkih, po nemškem in madžarskem častniškem zboru.

Od sedmih uporov, o katerih poroča avstro-ogrsko vojno ministrstvo notranjemu ministru dne 24. maja 1918, Nr. 5535/res., tj. v Judenburgu, Muráu, Rimaszombatu, Lublinu, Rumburku in v Radgoni so trije upori slovenskega vojaštva.¹⁶ Gre torej za neko posebno vznemirjenost prav slovenskega vojaštva v tistem času. Druga poročila iz tistega časa govore še o pripravah na upor tudi med slovenskim vojaštvom v Ljubljani. Zanimiva pa je tudi ovadba Nemškega društva za Maribor in okolico (Deutscher Verein für Marburg und Umgebung) na Armadno vrhovno poveljstvo (Armee-oberkommando,¹⁷ ki se začena takole: »Pri odhodu zadnjih maršbataljonov c. i. kr. pešpolka 47, posebno c. kr. strelskega polka 26 so opazili mariborski prebivalci, da se je veliko število moštva imenovanih maršformacij hotelo odtegniti odhodu in sicer moštvo slovenske narodnosti« itd. Štajerska deželna žandarmerijska komanda je v poročilu na ministrstvo za deželno obrambo (Ministerium für Landesverteidigung) z dne 28. maja poročala:¹⁸ »Po poročilu celjskega oddelka je tudi razpoloženje 87. pešpolka v Celju zelo sumljivo in je pričakovati, da bo pri odmarširanju prve naslednje maršformacije prišlo do izgrediv.« Skoro, da ni avstrijske vojaške formacije, v kateri so bili tudi Slovenci, da ne bi bilo iz maja meseca 1918 kakšno tako poročilo.

Na povelje Militärkommande Graž z dne 25. maja 1918, pod katero so spadale vse slovenske dežele, vsi polki, v katerih so služili Slovenci, je bilo v maju razglašeno za militarizirane industrijske obrate na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem za določene delikte izjemno stanje z naglim sodstvom. Tudi ta razglas kaže na posebno vznemirjenost prav slovenskega vojaštva, prebivalstva slovenskega ozemlja. O tem razglasu

¹⁶ Arhiv Slovenije (AS), fascikel Jugoslovanski pokret (JP).

¹⁷ Z. Z. 5631/M. P. — 1918, $\frac{12480/8}{MJ}$, AS, fascikel JP.

¹⁸ E. Nr. 548 res., Kriegsarchiv Wien (KAW) 64 — $\frac{51}{12}$.

govorita dve interpelaciji v avstrijskem parlamentu julija meseca 1918: socialdemokratska¹⁹ in Jugoslovanskega kluba. Socialdemokratska interpelacija izrecno trdi, da je do razglasa izjemnega stanja z naglim sodelstvom prišlo zaradi vojaških uporov. Toda upori so bili tudi drugod in vendar takega razglasa za cele dežele druge ni bilo.

O posameznih uporih slovenskega vojaštva le nekaj poglobitnih značilnosti:

Upor 40. maršbataljona pri dopolnilnem bataljonu 17. pp., ki je potegnil za seboj tudi mnogo drugih vojakov tega polka v Judenburgu, 12. maja, je prvi veliki upor v zaledju Avstro-Ogrske. Kot glavnega voditelja tega upora označujejo vsa vojaška službena poročila in vsa pričevanja udeležencev, vsi slovenski in nemški pisci, Antona Hafnerja, doma z Godešiča pri Škofji Loki. Anton Hafner ni bil povrnjenec iz ruskega ujetništva. Ko je bil leta 1915 v Galiciji drugič ranjen, ga je železnica na intervencijo iz Ljubljane zaposlila kot železniškega sprevodnika na vlakih, ki so prevažali ranjence s soške oziroma italijanske fronte.²⁰ Po uradnih poročilih je bil naročen na dva socialistična lista, bil je kakor pravi uradno poročilo, »socialistično okužen«²¹ (socialistisch verseucht) in, kakor pravi drugo uradno poročilo, organiziran član Jugoslovanske socialdemokratske stranke.²² Aprila meseca 1918 je bila ta oprostitev od vojaške službe razveljavljena in Hafner je prišel 23. aprila 1918 v Judenburg, torej tri tedne pred uporom. V pomladnih mesecih, ki jih je preživel Hafner na Kranjskem, je prišlo, kakor sem že omenil, med slovenskimi socialdemokrati do spora zaradi različnega odnosa do jugoslovanskega gibanja in zaradi različnega pojmovanja načela pravice do narodne samoodločbe. Mladi so z marcem začeli izdajati svojo revijo Demokracija. Iz vsega nadaljnjega ravnanja Hafnerja mislim, da upravičeno domnevam, da je bil Hafner somišljenik mladih. V službenem poročilu poveljnika asistenčnih čet generalmajorja Kosela je duhovni lik Hafnerja nakan takole: »Mnogim so bile podeljene šarže le zaradi tega, ker so se razlikovali od druge množice vojakov po hitrejšem dojemanju in po posebni spretnosti. To so inteligentnejši del vojaštva in nagibajo k nacionalno in socialno hujskaškim teorijam, nagibajo tembolj, ker so vneti bralci časnikov in gostilniški politiki. Tak je bil tudi prav poglobitni kolovodja, sedaj že justificirani »korporal«²³ Prežihov Voranc

¹⁹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im J. 1917 und 1918, XXII. Session, III. Band, str. 3879 (socialistična interpelacija) in 4122 (interpelacija JK).

²⁰ Zapis prof. Franca Planine po pripovedovanju Hafnerjevih sorodnikov, pri avtorju.

²¹ Poročilo iz Judenburga 5. odd.- Vojnega ministrstva 14. maja od 20. uri, Kaw, 64 $\frac{26}{4}$ -4.

²² Poročilo vojnega ministrstva, t. 3, 4 exh. 12152, notranjemu ministrstvu, AS, fascikel JP.

²³ Poročilo poveljnika asistenčnih čet generalmajorja Kosela 18. maja 1918. Vojaška pisarna Njegovega Veličanstva (Militärkanzlei Seiner Majestät), KAW 28-2/R 32-2 1918, str. 8; odslej: poročilo Kosela, str. ...

opisuje Hafnerja predvsem kot zavednega Slovenca. Takole pripoveduje: »Hafnerjev glas je bil zaupljiv in prepričevalen. Tako je mogel govoriti le on, saj je bil najbolj naroden, njemu je najmočnejše bila slovenska žila. Razumeli so ga vsi in so mu dali prav.« (Doberdob, 1950, str. 311.)

Judenburg je zgornještajersko mestece na desnem bregu Mure z okrog desettisoč prebivalci. Z mnogimi drugimi mesteci v dolini Mure od Muraua do Bruck an der Mur (Pöls, Fohnsdorf, Zeltweg, Knittelfeld, Leoben in dr.) tvori močno industrializiran predel Zgornje Štajerske. Poglavitno industrijsko podjetje v Judenburgu so bile in so Štajerske jeklarne (Steiermärkische Gusstahlwerke). Leta 1918 po velikem štrajku dunajskega delavstva sredi januarja je tudi delavstvo tega predela Zgornje Štajerske mnogo zborovalo in štrajkalo ter zahtevalo sklenitev miru. V tako socialno vznemirjenem okolišu je slovensko vojaštvo dopolnilnega bataljona 17. pešpolka, katerega sedež je bil tačas v Judenburgu, imelo posebej za svojo protivojno razpoloženje močno moralno oporo. Za nacionalno nezadovoljnost slovensko vojaštvo v takem okolišu seveda ni moglo računati na razumevanje. Delavstvo nemško-avstrijske socialdemokratske stranke je bilo tačas še vedno za ohranitev državne skupnosti z drugimi narodi na teritoriju habsburške monarhije. Za razliko od razmer v Radgoni pa je bil odnos med slovenskim vojaštvom in judenburškim prebivalstvom dober.

Poglavitni vir za opis Hafnerjevega delovanja v treh tednih pred uporom je roman Doberdob. Drugih virov za ta čas skoro ni.²⁴

Ko je prišel Hafner h kadru, se je hitro seznanil s tistimi fanti, ki so najbolj živo čutili, da je treba nekaj storiti. To so bili: predvsem frajtar Karel Možina, tiho priznani vodja povrnjencev iz ruskega ujetništva; Matija Grum, najodločnejši zagovornik organiziranega upora (310); Poznik, napovedovalec Jugoslavije (306); socialist Palir; nekoliko sadistični sanjač o kaznovanju krivcev vojnega pokola (294) in še drugi odločnejši: Lojze Štefanič, Bošanec Joso Davtović, vedno lačni Franc Grahovina, četovodji Lojze Rogelj in Smuk, Škobir, frajtar Kadunc, Glažar iz oddelka strojnih

²⁴ V oceni romana Doberdob (citiram po izdaji Ljubljana 1950) v Prežihovem zborniku (Maribor, 1926) trdi Emil Novinšek, da je ostal Prežihov Voranc zgodovinskim dogodkom ob uporih v Judenburgu »v vsem zgodovinsko veren« (str. 266) in da »celo podrobnosti ustrezajo realnemu poteku dogodkov« (268). Ne pove pa, odkod da to ve. Vlado Vodopivec pa pravi v članku Naš odnos do preteklosti (NR, 11. maja 1968): »S skoro faktografsko natančnostjo je v romanu posredoval Prežihov Voranc podobo razpoloženja slovenskih vojakov na koncu vojne, opisal mesto in vlogo upornikov v upor in verno ter človeško prepričljivo razkrival stike, želje in hotenja samih upornikov«. V razgovoru z menoj, 17. junija 1968, je Vlado Vodopivec povedal, da je Prežihov Voranc v veliki meri zajemal iz arhiva dr. Jamarja, ki je bil leta 1923 predsednik odbora za organizacijo prevoza telesnih ostankov judenburških žrtev v Ljubljano. V tem arhivu je bilo tudi mnogo rokopisov, izjav udeležencev judenburškega upora, ki jih je pošiljal urednik Sodobnosti Ferdo Kozak Prežihovemu Vorancu. To je glavni razlog, da dopuščam, da mi je Doberdob vir za opis vsaj tistega dogajanja, za katero ni drugih zanesljivejših virov, a tudi to z rezervo. Licentia poetica je pač neodpovedljiva pravica vsakega romanopisca. V ljubljanskem mestnem arhivu sem našel le še nekaj drobcev Jamarjevega arhiva.

pušk, Učakar, Fajdiga, prvi strelec v judenburškem uporu (337). Na neko nedeljo, verjetno 5. maja, so Hafner, Možina, Palir, Demark, Grum, Štefanič, Davtović, Rogelj in Skobir napravili izlet v okolico Jugenburga, prvič v večji družbi z namenom, da se bodo o stvari upora nekaj več posvetovali. Sklenili so, da se bodo uprli, napravili konec vojni in odšli domov. V prvi marškompaniji je imel velik vpliv Možina, v drugi Hafner, v tretji Grum in četrti Palir. Pri oddelku strojnih pušk so računali na Glažarja. Datuma niso določili, tudi se niso natančneje pogovorili, kako bodo ta sklep izpeljali. Izgovorjene so bile velike besede, da nekdo pač mora začeti. Izvolili so pripravljalni odbor, določili Hafnerja za »glavne-ga«, Možino pa za namestnika (313). Tako pripoveduje Prežihov Voranc.

Čas pa je hitel. Že 6. maja je dobil XL. maršbataljon vojno opremo. To je bilo znamenje, da bo treba kmalu oditi na fronto. Andritsch pripoveduje: »Začelo se je praznovanje tedna cesarja Karla. Častniki in moštvo so imeli ves naslednji teden na strelišču veliko nagradno streljanje in ljudje so bili opremljeni z velikimi količinami vežbalnih patronov. Vojaki so bili od jutra do večera v gostilnah, zapijali in zaigrali so svoj denar, in tu in tam so posamezniki že odrekli pokorščino. Zaporji so bili prenapolnjeni in nove izgrednike so morali vtakniti že v zapore okrajnega sodišča. Dopoldne so od oddelka strojnih pušk dezertirali že štirje možje.²⁵

Že v Karlovem tednu so se torej pokazali znaki upornosti, razkroja discipline. Hudo kri so delali še kljub »praznovanju« slaba hrana in taki primeri, kakor je bilo objestno ravnanje Oblt. Seuniga, katerega psica je imela boljšo hrano kakor moštvo ter od Seuniga ukazana aretacija Skobirja, enega izmed ožjega voditeljskega kroga upornikov. Pod vodstvom Hafnerja so ga vojaki osvobodili. To je bilo po merilu vojaške discipline že samo po sebi dejanje upora. (Oficirji pa niso prišli na to, ker ga je na Hafnerjevo zahtevo spustil četovodja Rogelj, ki je sam pripadal ožjemu krogu voditeljev upora in je poveljeval straži, ki je Skobirja stražila.) Hafner in njegovi so hodili med ljudmi, se razgovarjali z njimi in jih spodbujali na upor.

Na nedeljo 12. maja je vojaštvo XL. maršbataljona zvedelo, da bo moralo v teku nekaj dni oditi na fronto. V ponedeljek 13. maja naj bi opravilo še običajno spoved. To je bil trenutek, ko se je bilo treba od ločiti, ne glede na to, koliko si pripravljen. Nazaj ni bilo več mogoče. Začetek upora opisuje poveljnik asistenčnih čet generalmajor Kosel v svojem poročilu z dne 18. maja 1918 takole: »Na zunaj je potekel dan, kakor so potekali drugi dnevi v Karlovem tednu ... Šele proti večeru je obšlo judenburško prebivalstvo grozljivo občutje. Posamezni vojaki so pohajkovali okrog, se zbirali v skupine in se v slovenskem materinem jeziku pogovarjali med seboj. Izogibali so se predstojnikov kakor tudi žandarmerijske postaje. — Moštvo je imelo v taborišču barak (Baraken-lager) že ob desetih zvečer retré (mirozov). V teh barakah so bile nastanjene vse kompanije treh maršbataljonov (U.: od katerih pa je imel

²⁵ Andritsch, 16.

odrinuti na fronto v bližnjih dneh le XL. maršbataljon). Po mnogih popivanjih na to nedeljo je prišlo komaj do miru. V šesti baraki pa se je začel ožji krog okrog korporala Antona Hafnerja šepetaje pogovarjati. Ob desetih (U.: to je 22^h) se je korporal Hafner naenkrat dviginil in začel glasno govoriti. Pozval je na upor, na boj za svobodo in na oborožitev. Iz šeste barake so vdrle skupine še v druge barake. Naenkrat je bilo vse v plamenih upora. Del moštva drugih barak se je pridružil upornikom, ki so postali nasilni ter so proti ljudem, ki niso hoteli z njimi, nastopili z orožjem. Drugi del moštva se je umaknil in se rešil z begom. Prvo, kar so uporniki storili, pa je bilo, da so vdrli v kantino. Ko so použili tamkajšnje zaloge, je tolpa stoterih med vriskanjem, streljanjem in klicanjem 'živijo Slovenci!' vdrla v mesto.²⁶

Uprlo se je torej predvsem vojaštvo XL. maršbataljona, ki bi moralo oditi v nekaj dneh na fronto. Moštvo drugih maršbataljonov se je le deloma pridružilo. Na regrute, ki pa so bili nastanjeni v vojašnici v mestu, tako ni bilo mogoče računati. XL. maršbataljon s svojimi 1200 možmi je zavzemal nekaj manj kakor polovico celotnega staleža dopolnilnega bataljona.²⁷

Bila je viharno deževna, temna noč. Vojaško zavzemanje Judenburga kaže na odločno, dobro vodstvo. Nekaj glavnih vojaških akcij je vodil Hafner osebno. Na največje težave so uporniki zadeli v Burggasse pri poslopju, kjer je bil nastanjen oddelek strojnih pušk (Pugleitner Stadl). Zelo dvomljivo je, da je bilo streljanje in težke izgube, ki so jih imeli uporniki pri zavzemanju te postojanke, posledica nesporazuma, kakor to pripoveduje Ravljen oziroma Delak in Prežihov Voranc. Pri tem je padlo 17 upornikov (U.: ?) in mnogo da je bilo ranjenih. Prežihov Voranc pripoveduje, da so padli v tem boju Demark, Skobir, Ivad, ranjeni pa so bili Grum, Učakar, torej nekaj najboljših sobojevnikov Hafnerja. Sam Hafner je bil v tem boju ranjen na glavi (Doberdob, 361). Verjetnejše je, da je šlo v tem primeru za odločen odpor proti upornikom pod poveljstvom Oblt. Friedricha Schluge.²⁸ Kazno je, da so voditelji upora zanemarili oddelek strojnih pušk, da njegovo moštvo na upor ni bilo pripravljeno, da ni bilo zadosti informirano. Vendar pa prav ta boj za postojanko oddelka strojnih pušk kaže tudi na dosledno odločnost upornikov. Kljub temu, da je bil njihov prvi napad krvavo odbit, niso odnehali. Poslopje so obdali s stražami. Ko pa so zavzeli že vse druge vojaško važne postojanke v mestu, so se vrnili k poslopju oddelka strojnih pušk in ga pod osebnim vodstvom Hafnerja, kakor to ugotavlja sodba naglega sodišča, zavzeli okrog druge ure 13. maja zjutraj. Moštvo oddelka strojnih pušk je prešlo k upornikom. V roke upornikov je padlo 19 strojnih pušk in veliko skladišče municije.

²⁶ Poročilo Kosela, str. 9.

²⁷ O celotnem staležu dopolnilnega bataljona 17. pp. v Judenburgu je dvoje različnih poročil: Kosel navaja po podatkih dopolnilnega bataljona število 2791, str. 3, Pichlik pa ima iz istega vira, str. 80, število 2579.

²⁸ Prim.: Andritsch, 20.

Medtem so uporniki zavzeli še zastraženo poslopje z velikim eraričnim skladiščem živil (Grossmenage). Treba se je bilo preskrbeti za na pot domov. Okrog 11. ure zvečer so razbili uporniki dva voda regrutov, ki jih je pod poveljstvom štirih častnikov poslal nad upornike major Möbius, poveljnik XL. maršbataljona. Dva častnika sta bila ranjena in le en vojak, znamenje, da so uporniki streljali predvsem na častnike. Po kratkem boju so vojaki prešli k upornikom, drugi so se razbežali. S tem so uporniki zavzeli tudi Glavni trg, odprta jim je bila pot do vojašnice. Po pripovedovanju Prežihovega Voranca je tudi napad na vojašnico vodil Hafner (Doberdob, str. 336, po prvotni dispoziciji, str. 333, bi moral storiti to Možina). Zastražena in zaklenjena vrata vojašnice so uporniki razbili s puškinimi kopiti. Regruti, ki so bili zbrani na dvorišču vojašnice, da bi upornike zaustavili, so se razbežali, deloma prešli k upornikom, ali pa so se umaknili v svoje sobe. »Častniki,« tako zopet Kosel, »ki so se zbirali v kasarni in hoteli organizirati odpor, med njimi tudi podpolkovnik Mettnitz — so kmalu spregledali, da nimajo moči, da bi posegli vmes, kajti v kasarni so bili regruti, toda brez municije. Častniki so se torej umaknili v oficirsko menzo ter so se rešili pred uporniki, ki so jih zasledovali, s skoki skozi okno prvega nadstropja.«²⁹ Razmeroma pozno so se spomnili uporniki na kolodvor, ki je bil od mesta oddaljen 2 km. Tako so mogli nekateri častniki o dogodkih v Judenburgu na več strani brzojaviti in telefonirati že s kolodvora. Ko so uporniki zasedli kolodvor, so razbili vse aparate.

Z zavzetjem poslopja, v katerem je bil nastanjen oddelek strojnih pušk, so uporniki končno vojaško popolnoma zagospodarili v Judenburgu. V Judenburgu samem ni bilo nobene vojaške sile več, ki bi jim mogla kljubovati. Častniki so se poskrili in razbežali, nekateri, ker so se upravičeno zbal za svoje življenje, kakor na primer major Möbius in Oblt. Seunig, mnogi pa tudi zaradi tega, ker niso hoteli sodelovati v akciji proti upornikom ali so celo simpatizirali z njimi, ne pa da bi se čutili dolžne pridružiti se jim.

Po vojaški zmagi v Judenburgu so se uporniki predali veselju zmago-slavja in brezskrbnosti (Doberdob, 363). Mnogi so se upijanili, se porazgubili po gostilnah in v raznih izgredih. Ko bi bilo treba izpeljati pohod domov, na Kranjsko, se jih je polastil občutek negotovosti. Začutili so, da je to težji del ciljev, ki so si jih postavili in da jih, osamljene, kakor so, čakajo skoro nepremagljive težave. Začele so prihajati tudi vesti o bližajočih se asistenčnih četah. Anton Hafner je bil v teh bojih, kakor že omenjeno, ranjen. Prežihov Voranc govori o krogli v glavi (361) — bil je dejansko hud oplazni strel — o vročici, ki je kuhala Hafnerja (366), o nezavesti, v kateri je bil v izolirnici in iz katere šele se je prebudil bolj čil in jasnejših misli (372). Tudi Hafnerjeva rana je zanesla v upor zbeganost, ozir na Hafnerja je njegovim prijateljem oteževal jasnejše, brezobzirnejše sklepe. Ko je frajtar Kadunc predlagal, naj z glavnim oddelkom odidejo iz Judenburga domov Hafner, Rogelj, Štefanič ter Davtovič,

²⁹ Poročilo Kosela, str. 9.

se je Hafner odločno uprl (362). Z zadnjimi je hotel zapustiti Judenburg. Čut odgovornosti za usodo fantov, ki jih je popeljal v upor in ki se je tako pretresljivo izrazil v njegovem zadnjem klicu fantom, ki so čez nekaj dni na morišču morali gledati njegovo usmrtitev, mu ni dovoljeval, da bi zapuščal Judenburg, dokler je še kaj njegovih fantov v njem, čeprav v tem ni bilo več jasne presoje položaja. Ko je pozneje v izolirnici, potem, ko ga rana ni več tako ovirala, prihajal do drugih misli, pa je bilo že prepozno. Asistenčne čete so medtem Judenburg že obkolile, zasedle vse ceste, ki so vodile iz Judenburga ter skupine, ki so Judenburg že zapustile z namenom, da se prebijejo na Kranjsko, polovile. Hafner s svojimi najožjimi sodelavci, ki ga niso hoteli zapustiti, je bil aretiran in postavljen pred naglo sodišče. Ni mu ostalo prihranjeno razočaranje voditelja zatrtga upora, ob zlomljeni morali nekaterih udeležencev upora. 24 prič ga je označilo kot povzročitelja upora. Sodišče je zvedelo za ime-
na vseh njegovih najožjih sodelavcev. »Popoldne, 15. maja,« tako poroča generalmajor Kosel, »je bila pred naglim sodiščem prva obravnava proti upornikom. Sodba je bila razglašena 16. maja 1918 ob tričetrt na 12. uro in eksekucija štirih na smrt z ustrelitvijo obsojenih mož (U.: to je Hafnerja, Možine, Štefaniča in Davtovića) je bila izvršena ob tričetrt na 2 popoldne, natančno po predpisih službenega pravilnika (Dienstreglement), I. del (U.: ki je predpisoval izvršitev smrtne kazni 2 uri po razglašeni sodbi). Za morišče smo izbrali prostor poleg pokopališča nedaleč od taboriščnih barak. Na moje povelje je moralo nastopiti vse moštvo dopolnilnega bataljona 17. pp. Razglašena mu je bila sodba naglega sodišča, medtem pa je bila v vidni daljavi izvršena eksekucija.«³⁰

Upori v Judenburgu, Rumburku in Pečuhu so kot upori slovanskega vojaštva proti nemškemu gospostvu avstrijske vojaške in vladne kroge zelo vznemirili, vznemirili so tudi prusko vojno ministrstvo, ki se je zaradi teh uporov obrnilo na avstrijsko vojno ministrstvo za pojasnilo. Kot upor proti vojni za mir, je upor v Judenburgu vplival na delavstvo zlasti zgornještajerskih industrijskih obratov. Prišlo je do množičnih delovnih izostankov. Glavno korist od tega upora pa so imele delavske žene in otroci, ki so si v od upornikov vdratih skladišč naplenili živil in drugih stvari. Krajevno vodstvo socialdemokratov pa se je od upornikov distanciralo in deputacija delavcev iz Gusstahlwerke je okrajnemu glavarju izjavila, da je moralo v noči od 12. na 13. maj ustaviti delo na pritisk upornikov in da nima z izgredi nobene zveze.³¹

6
12
Upor marškompanije 7. vojnega lovskega bataljona v Murauu je pravzaprav upor Boštjana Olipa iz Radovljice. V Rusiji je bil delegat ujetnikov v okrajnem sovjetu. »Brez revolucije ne gre. Vrnil sem se iz Rusije, da napravim doma revolucijo,« se je večkrat izrazil. Prišel pa je v Murau z dopusta dva dni pred 14. majem, torej na dan ko so se uprli v Judenburg. Bil je še v civilni obleki, ko je 14. maja pozval marškompanijo k upor. V Olipu se na posebno izraziti način meša duh revolucionarnosti,

³⁰ Poročilo Kosela, str. 6.

³¹ Andritsch, 50.

ki ga je prinesel Olip iz Rusije, s slovensko nacionalno revolucionarnostjo. V Olipu je bilo občutje, da gre oziroma da mora iti za splošen upor, morda najbolj živo. Neki pisec pripoveduje, da se je Olip zanesel na sedemnajste in pozval k upor, misleč, da se je začel splošen vojaški upor. Upor v Murauu je bil sicer zadušen že s kadrskim vojaštvom v petih urah. Olip je bil obsojen na smrt in ustreljen. V poslovnem pismu svojemu bratu piše med drugim: »Kar sem naredil, sem naredil vse iz ljubezni do naše slovenske domovine... Upam, da sem s tem toliko pripomogel, da bo drugim boljše.«³²

Ob upor slovenskega vojaštva v Radgoni 23. maja 1918 naj opozorim le na nekaj dejstev in ugotovitev, ki potrjujejo tezo, katero v tem predavanju zagovarjam, da so se morali namreč pridružiti splošnemu razpoloženju povrnencev še drugi vplivi, vplivi nacionalnega izvora, ki so jih potisnili v upor. Na vojake dopolnilnega bataljona 97. pešpolka v Radgoni, katerega dopolnilni okraj (Ergänzungsbezirk) je bil Primorska in del Notranjske in ki so ga sestavljali približno do polovice Slovenci, do četrtnine Hrvati in do četrtnine Italijani, so posebno vznemirljivo vplivale težke razmere, v katerih so morali živeti njihovi svojci, begunci z ozemlja bivše soške fronte, pa naj so se že vrnili na porušene domove ali živeli še v raznih taboriščih ali kakorkoli zaposleni v Radgoni ali v njeni okolici ter v Liebenauu pri Gradcu. Militärkommando Graz v vlogi, naslovljeni na Vojaško pisarno Njegovega Veličanstva javlja, da bo ponovno prošlo Štajersko namestništvo, da odstrani te begunce iz Radgone in njene okolice in iz Libenaua, kjer da škodljivo vplivajo na vojaštvo.³³ V zvezi s tem naj omenim zanimivo poročilo Militärkommando Graz vojnemu ministrstvu na Dunaj dne 14. maja 1918 o razpoloženju vojaštva dopolnilnega bataljona 5. strelskega polka, ki se je rekrutiral z istega ozemlja kakor 97. pešpolk. Poročevalec piše: »Glede povrnencev, ki prihajajo skozi zbirališča (Sammelstellen), ni do dopustov nobenega povoda za posebne pritožbe ali ugotovitve. Zdi se, da so zadovoljni, da so ušli vzhodnim razmeram in kažejo bolj brezbriznost. Vojaške discipline so se odvadili, vendar se zdi, da se — saj so med njimi mnogi aktivno služeči — sčasoma zopet privajajo na prejšnje razmere. Drugače pa je s tistimi, kakor se je to pokazalo pri prvih sto povrnencih, ki so se vrnili s štirit tedenskega dopusta. Njihova govorica je po večini bolj samozavestna, mnogi so nezadovoljni z žalostnimi razmerami, ki so jih našli doma — zlasti pri tem dopolnilnem bataljonu je bila evakuirana večina družin — in so zelo razdražljivi. Njihove misli so zaradi tega zaposlene bolj z lastnimi zadevami kakor s splošnimi. Tudi uvrstitev v marškompanije vpliva slabo na njihovo miselnost. Povrnenci se mi torej vidijo po dopustu sumljivejši kakor pred dopustom.«³⁴

Naj preidem k tretji, poslednji skupini uporov, to je uporov frontnih polkov konec leta 1918. Do teh uporov je prišlo po porazih na bojiščih.

³² Proboj, 21. maja 1938.

³³ Z dne 3. junija 1918, Präs. No 15103/JR/H, AS, fascikel JP.

³⁴ KAW 64 $\frac{26}{4}$ — 4 in Pichlik, pripombe, 157.

To je ponesrečena ofenziva avstro-ogrske vojske od 15—28. junija 1918 na Visoki planoti Sedmih občin in ob spodnji Piavi; nadalje nemška docela ponesrečena ofenziva v sredini julija 1918 in proboj antantne ter zavezniške vojske od 14.—25. septembra 1918 pri Solunu ob istočasnem popolnem razkroju in begu bolgarske vojske.

Vojaški demoralizaciji od spodaj, predvsem kot posledici že spomladi leta 1918 izgubljene gospodarske vojne, vpliva oktobrske revolucije in nacionalno revolucionarne propagande, je po težkih porazih na bojiščih sledilo razmehčanje tudi vladajočih sil habsburške monarhije. Ustvarjal se je položaj, ki je po vrsti neuspehlih uporov kadrovskega vojaštva v zaledju monarhije spomladi leta 1918 omogočil nove, to pot uspešne upore frontnih polkov. Začeli so se na jugovzhodni fronti po probou solunske fronte, dokončno in za monarhijo katastrofalno pa s 24. oktobrom, ko se je začela antantna ofenziva na italijanski fronti. Iz časa pred 24. oktobrom je znan en sam primer upora frontnih polkov. Približno polovica 25. honvedskega pešpolka v armadni skupini Belluno — po večini Hrvati — je 22. oktobra zapustila kraj svojega kantoniranja, dozdevno zaradi tega, da bi se izognila odhodu v postojanke pri Sorriveri 24. oktobra. Bili pa so kmalu, brez boja zajeti.³⁵

Med prvimi polki, ki so se uprli, ko se je 24. oktobra začela antantna ofenziva, pa je bil slovenski gorski strelski polk št. 2 (Ljubljana). Ta polk je bil tisti čas na tako imenovani retablirungi, dva bataljona v Codroipu, en bataljon pa v Iutizzu v Furlaniji. Na retablirungi je bila vsa divizija, h kateri je spadal ta polk, to je 44. strelska divizija (44. Schützendivision) s strelskimi polki št. 2 (Linz), 21 (St. Pölten) in gorski strelski polk št. 1 (Celovec). Polk je bil torej v družbi samih discipliniranih nemških polkov. Tudi koroški gorski strelski polk št. 1 je bil po večini nemški, z nemškonacionalističnim častniškim zborom. Slovenski gorski strelski polk št. 2 ni imel nobene zveze s slovenskim zaledjem, nobene zveze s kakšnim drugim slovanskim polkom. Informacij o mednarodnem položaju in o napredovanju razkroja v notranjosti monarhije ni bilo. O upiranju frontnega vojaštva ni bilo slišati.³⁶

Ko pa se je razvedelo, da je prišlo povelje za odhod na fronto, so se proti večeru 24. oktobra zbrali fantje na ulici in v demonstracijskih sprevodih, nekateri s puškami, drugi brez njih, med petjem (peli so npr. tudi »Vandrovec, vandrovec, vandrovec moj, kam' bova vandrata midva nocoj...«) korakali po ulici in klicali: »Dol' z vojsko, dol' z Avstrijo, živijo Jugoslavijska!«³⁷ Uradno poročilo pravi, da je bilo v Codroipu slišati tudi klice: »Živijo, Italija!« Vmes so streljali, prižigali svetlobne rakete in po vrtovih metali ročne granate. V Codroipu so vdrli v Soldatenheim in vse razbili. Vdrli so tudi v razna erarična skladišča. Civilnemu prebivalstvu niso storili nič žalega in je prebivalstvo z njimi simpatiziralo.

³⁵ Prim.: Poročilo Gruppenkommando Belluno 23. X. 1918. Armeeoberkommandi v Badenu, KAW, fascikel 381,114.315.

³⁶ Prim.: Lojze Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, Avtonomist, 24. novembra 1923.

³⁷ Isto.

Vojno žandarmerijo (Feldgendarmarie) so napodili, prav tako častnike, ki so jih hoteli pomiriti. Divizionar je nato zapovedal poveljniku 87. brigade, polkovniku Schuschniggu, da z obema, izrecno je poudarjeno, nemškima polkoma divizije, to je z 2. in 21. strelskim polkom odmaršira proti Codroipu. Prvi gorski strelski polk je bil koroški. Ta polk ni bil poslan nad 2. gorski strelski polk, nastopil je šele pozneje kot stražni oddelek. V Iutizzu, kjer je bil prvi bataljon, ni prišlo do boja. Bataljon, zbran na ulici, po večini brez pušk, je bil čisto iznenaden. Nadalje pa pravi poročilo dobesedno: »Okrog polnoči so začeli oddelki 87. brigade od vseh strani prodirati proti glavnemu trgu Codroipa. V zvoniku in na trgu (Marktplatz) zbrani uporniki so začeli na prodirajoče vojake 2. in 21. strelskega polka streljati, iz ubikacijskih oken pa so metali ročne granate. Prišlo je do boja, v katerem so bili uporniki polagoma razpršeni, oziroma prijeti, nakar je nastopil mir. Le okrog 5. ure zjutraj je v Via Udine prišlo do novega boja z vojniki 11. kompanije.«³⁸ Tako poročilo. Polk je bil nato popolnoma razorožen.

Po poročilu divizijskega komandanta je bil ranjen en Fähnrich gorskega strelskega polka št. 2, 6 vojakov je bilo mrtvih, okoli 25 pa jih je bilo ranjenih in sicer raznih polkov in formacij. »Te številke pa se utegnejo«, tako pravi poročilo, »z nadaljnjo krajevno perlustracijo še zvišati.« Aretiranih je bilo nekaj desetih kolovodij.

V Codroipo je bil od sodišča soške armade takoj odposlan Hauptmann — Auditor doktor Franz Bytzek, da kot naglo sodišče začne z delom. Mož pa je očitno čutil, da gre h koncu. Kratko: V poročilu 27. oktobra sodišču c. in kr. komande soške armade ugotavlja avditor, da ni nobenega pravnega razloga za naglo sojenje, ker da so bili vsi glavni voditelji upora tako in tako v boju postreljeni, glede drugih pa da ni mogoče v za nagli sodni postopek predpisanem roku 48 ur zbrati toliko dokazov, da bi prišli pred naglo sodišče ter se sme uvesti proti njim le redni postopek.³⁹

V prvih dneh antantne ofenzive na italijanski fronti 24. in 25. oktobra je torej zmogla Avstrija še vedno zbrati asistenčne čete, ki so disciplinirano in brezobzirno nastopile proti upornemu gorskemu stelskemu polku št. 2. Napačna je predstava, da se je z začetkom ofenzive takoj vse zrušilo. Tako avstrijska kot italijanska vojna poročila iz prvih dni poročajo o bojih, v katerih postojanke menjavajo gospodarje. Šele s 27. oktobrom se začenja razkrojevalni proces hitro širiti. Poročilo Heeresgruppenkommando Tirol Armeeoberkommando z dne 28. 10. za 26. oktober ugotavlja, da je duh polkov »vorzüglich«. Za 27. oktober pa pravi: »Tako je, kakor da je nenadoma izbruhnila med moštvom huda bolezen, kajti zoper vse razumne razloge so absolutno nedostopni.«⁴⁰

³⁸ Poročilo divizijskega poveljnika 44. Schützendivision Poveljstvu Soške armade z dne 25. oktobra 1918, KAW, fascikel 381, 114404.

³⁹ Hptm. Auditor Dr. Franz Bytzek v poročilu sodišču c. in k. komande ISA (Isonzoarmee) z dne 27. okt. 1918, fascikel 381, 114404.

⁴⁰ Poročilo HGK (Heeresgruppenkommando) in Tirol z dne 27. X. 1918, Op, No. 50003/16 AOK-i, fascikel 381, 114315.

Upor gorskega strelskega polka št. 2 v Codroipu 24. oktobra 1918 je bil samostojno zasnovan. Spada med prve upore frontnih polkov, takoj, ko se je začela na italijanski fronti antantna ofenziva. Samo v tem primeru je prišlo med uporniki in asistenčnimi četami do boja. Nemško-avstrijska asistenčna polka sta še v tistih zadnjih dneh habsburške monarhije nastopila disciplinirano proti slovenskemu uporniškemu polku. Trije polki, med najbolj discipliniranimi v avstroogrski vojski, so bili zadržani za več dni od fronte. Borili so se do zadnjega in razen enega bataljona koroškega polka, ki je spremljal slovenski uporniški polk, so prišli vsi v italijansko ujetništvo.

Toda čez nekaj dni so polku orožje vrnili. Polk je 28. oktobra (morda gre za 29. oktober) odkorakal proti fronti, a se je pred Casarso zopet uprl, sedaj v družbi s slovenskimi častniki. Kako slabe pa so bile informacije, se vidi iz tega, da je del slovenskih častnikov bil še na maršu pred Casarso za to, da maršira polk prav na fronto, in tamkaj preide na italijansko, antantno stran, ter vstopi v jugoslovansko legijo, o kateri se je govorilo. Toda med maršem je srečaval že druge uporniške polke, ki so korakali nazaj.

Polk je odkorakal nato proti Gorici in jo 2. novembra na prigovarjanje Narodnega sveta za Goriško in mladih rezervnih častnikov, zaprišežen že na zvestobo novi državi Jugoslaviji, zasedel. Gorica je bila vsa v slovenskih zastavah. Prvi Italijani so prišli v Gorico 6. novembra. Po pogajanjih z delegatom Narodne vlade SHS v Ljubljani, v katerih je italijanski poveljnik, sklicujoč se na pogoje premirja, zahteval seveda takojšen odhod polka, je polk 8. novembra, ne da bi ga Italijani skušali razorožiti, zapustil Gorico. Postrojenega na Travniku so ga goriški Slovenci obsuli z jesenskim cvetjem. Spremili so ga, med jokom mnogih, daleč iz mesta.

Že v prvih dneh bojev konec oktobra se je uprlo slovensko vojaštvo še v drugih polkih. Izrazito je poročilo o uporuh celjskega 87. pešpolka.⁴¹ Med pomembnejše upore spada tudi upor 3. bataljona 27. črnovojniškega polka (Landsturmregiment), sami Slovenci, 27. oktobra na jugovzhodni fronti. Brzjavno poročilo armadni vrhovni komandi v Badenu pravi: »Dopoldne 27. oktobra se je v Kladovu uprl častnikom 3. bataljon 27. črnovojniškega polka in noče odkorakati v zaukazane mu postojanke pri Brzi Palanki.«⁴²

V revolucionarni tradiciji slovenskega naroda in v zgodovini razkroja avstro-ogrške vojske pomenijo upori slovenskega vojaštva leta 1918 mnogo več, kakor jim dosedanje zgodovinopisje priznava.

⁴¹ Generalmajor d. R. Hugo Kerchnawe, *Der Zusammenbruch der öst.-ung. Wehrmacht im Herbst 1918, dargestellt nach Akten des Armee-Ober-Commandos und anderen amtlichen Quellen*, München, 1921, 158.

⁴² KAW, fascikel 381, 114274; Kerchnawe ima na str. 65, da se je 3. baon 27. črnovojniškega pp (Landsturmregiment) uprl že 22. oktobra.

Zusammenfassung

DIE MEUTEREIEN DES SLOWENISCHEN MILITÄRS DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN ARMEE

Unter den militärischen Meutereien in der österreichisch-ungarischen Armee im Jahre 1918 zählt laut deutsch-österreichischer Literatur wohl zu den bekanntesten die Meuterei der Matrosen im Hafen von Kotor (Cattaro) anfangs Februar 1918. Insbesondere die deutsch-österreichische sozialdemokratische Literatur beschreibt diese Meuterei als Fortsetzung des großen Arbeiterstreiks auf deutsch-österreichischem Territorium vom 14. bis 20. Jänner 1918. Der Hauptanführer der Meuterei in Kotor war der deutsch-österreichische zentralistische Sozialdemokrat Franz Rasch. Irrtümlich aber behaupten deutsch-österreichische sozialdemokratische Publizisten, z. B. Bruno Frei und Otto Bauer, daß auch die großen Meutereien der militärischen Kader der österreichisch-ungarischen Armee, also im Hinterlande Österreich-Ungarns, im Mai und Juni 1918, nur die Fortsetzung der Streiks der deutsch-österreichischen Arbeiterschaft im Jänner waren. Bei den Meutereien der militärischen Kader im Mai und Juni 1918 meuterten Soldaten mit besonderen Erfahrungen, Rückkehrer aus der rußischen Gefangenschaft, und erst bei diesen Meutereien kommt jener zersetzende Element zum Ausdruck, das den Zusammenbruch Österreich-Ungarns zum Folge hatte — das Element nationaler Unzufriedenheit und nationalen Widerstandswillens. In diesen Monaten kam es zu militärischen Meutereien nur dort, wo die Unzufriedenheit wegen Entbehrung und Kriegsmüdigkeit noch durch nationale Unzufriedenheit geimpft war. Zu gleichen Schlüssen kommt auch die Abhandlung des tschechischen Historikers Karl Pichlik »Aus der russischen Gefangenschaft in den Kampf gegen den Krieg«. In ideologischer Hinsicht wurde die nationale Unzufriedenheit angefach durch die Proklamation des Prinzipes des nationalen Selbstbestimmungsrechtes durch die Oktoberrevolution, insbesondere aber durch die sowjetische Deklaration der Rechte der Völker Rußlands vom 15. November 1917, vom Westen aber durch die 14 und weitere andere Punkte des Präsidenten Wilson. In Slowenien fanden außerdem gerade im Frühjahr 1918 zahlreiche allgemeine Volksversammlungen für die sogenannte jugoslawische Mai-Deklaration statt.

Es meuterten vor allem slawische Soldaten. Die bedeutendsten Fälle von Meutereien waren in diesen Monaten: die Meuterei der slowenischen Soldaten des 17. Inf. Reg. in Judenburg, 12. Mai; die Meuterei der serbischen Soldaten des 6. Inf. Reg. in Fünfkirchen, 20. Mai; die Meuterei der tschechischen Truppen des 7. Schützenregimentes in Rumburg, 21. Mai und die Meuterei der slowakischen Mannschaft des 71. Inf. Regimentes in Kragujevac, 2. Juni 1918. Deutsch-österreichisches Militär hat nicht gemeutert. Das stellen in ihren Abhandlungen auch Julius Deutsch und Glaise Horstenau ausdrücklich fest. Etwas anderes ist auch aus den Dokumenten des Wiener Kriegsarchives nicht ersichtlich. Erst die Meutereien im Mai und Juni 1918 tragen den Stempel von nationalen, vor allem slawischen Aufständen und können als »Fanal« des Zusammenbruches Österreich-Ungarns bezeichnet werden. Der österreichische Verfasser der Abhandlung »Die Meuterei in Judenburg« Dr. Johann Andritsch bezeichnet als solches »Fanal« gerade die Meuterei der slowenischen Soldaten in Judenburg. Ein Irrtum ist es und ein Zeichen der Unklarheit in der Behandlung der wirklichen Ursachen des Zusammenbruches Österreich-Ungarns, wenn der österreichische Historiker Plaschka als solches »Fanal« die Meuterei in Kotor bezeichnet.

Verhältnismäßig die zahlreichsten Militäraufstände (Meutereien) in den Monaten Mai und Juni 1918 aber waren die Meutereien der Soldaten slowenischer Nationalität. Von sieben Meutereien, von denen das österreichische Kriegsministerium dem Ministerium des Innern am 24. Mai 1918 berichtet, das sind die Meutereien in Judenburg, Murau, Rimaszombat, Lublin, Fünfkirchen, Rumburg und Radgona sind drei Meutereien der slowenischen Truppen. Es handelt sich also um eine Unruhe besonderer Art gerade unter den Soldaten.

slowenischer Nationalität in jener Zeit, eine Tatsache, die bisher weder in der jugoslawischen noch in der österreichischen Geschichtsschreibung gebührend bewertet wurde.

Alle diese Meutereien wurden im Blut erstickt. Die habsburgische Monarchie hatte noch immer genug von gehorsamen Truppeneinheiten. Das waren vor allem Soldaten deutscher und madjarischer Nationalität, sowie das in der ganzen österreichisch-ungarischen Armee relativ stärkste deutsche und madjarische Offizierskorps.

Bis Ende Oktober 1918, als infolge der Entente-Offensive am italienischen Kriegsschauplatz, am 24. Oktober, die Frontregimenter massenhaft zu meutern beginnen, gab es keinen Fall von Meuterei im Ausmass der Meutereien im Mai und Anfang Juni mehr. Aber auch unter die Meutereien der Frontregimenter Ende Oktober 1918 zählt die Meuterei der slowenischen Soldaten des 2. Gebirgsschützenregimentes (Ljubljana) in Codroipo, am 24. Oktober 1918, wohl zu den ersten und grössten. Vor ihm entzog sich von den Frontregimentern dem Abmarsch in die Schützengräben nur ein Teil des 25. Honvedregimentes, Kroaten, bei Belluno am 22. und 23. Oktober. Die Meuterei des 2. Gebirgsschützenregimentes unterdrückten *im Kampfe* — ganz vereinzelt in jenen Tagen — die deutschösterreichischen Truppen der Schützenregimenter 2. und 21. Das Regiment wurde entwaffnet. Als ihm aber nach einigen Tagen die Waffen wieder zurückgegeben wurden, meuterte es auf dem Marsch gegen die Front vor Casarsa neuerdings und marschierte in seine Heimat ab. Halt machte das Regiment erst in Görz und besetzte es im Namen Jugoslawiens. Nach den Waffenstillstandsbedingungen aber mußte das Regiment Görz am 8. November wieder räumen, ohne das die Italiener es versucht hätten das Regiment zu entwaffnen.

In der revolutionären Tradition des slowenischen Volkes und in der Geschichte des Zerfalles der österreichisch-ungarischen Armee bedeuten die Meutereien der slowenischen Truppen im Jahre 1918 viel mehr, als ihnen die bisherige Geschichtsschreibung zuerkennt.